

УДК 911.3

Валентина Смаль

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ РОЗВИНУТИХ КРАЇН

Стаття присвячена аналізу факторів деіндустріалізації економічно розвинутих країн. Окрім таких традиційних та визнаних факторів деіндустріалізації як зростання прибутків споживачів, яке спонукає їх до більших витрат на послуги, та підвищення ефективності промислового виробництва, а відтак скорочення кількості зайнятих у промисловості, значний вплив на структуру виробництва та зайнятості населення має також глобалізація. У статті розглядаються наслідки прямого та опосередкованого впливу глобалізації на структуру господарства розвинутих країн.

Ключові слова: деіндустріалізація, глобалізація, розвинуті країни, промисловість, структура господарства.

Валентина Смаль. ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР ДЕИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ РАЗВИТЫХ СТРАН. Стаття посвящена анализу факторов деиндустриализации экономически развитых стран. Кроме таких традиционных и признанных факторов деиндустриализации как рост доходов потребителей, побуждающий их к увеличению расходов на услуги, и повышение эффективности промышленного производства, а следовательно, сокращение доли занятости в промышленности, значительное влияние на структуру производства и занятости населения имеет также глобализация. В статье рассматриваются последствия прямого и косвенного воздействия глобализации на структуру хозяйства развитых стран.

Ключевые слова: деиндустриализация, глобализация, развитые страны, промышленность, структура хозяйства.

Valentyna Smal. GLOBALIZATION AS A FACTOR OF DEINDUSTRIALIZATION IN ECONOMICALLY ADVANCED COUNTRIES. This study analyzes why the economically advanced countries have deindustrialized during the last several decades. Beside such traditional factors of deindustrialization as the steadily rising affluence of consumers in these countries and faster productivity growth in the manufacturing sector relative to other sectors, globalization makes significant contributions to deindustrialization. The paper focuses on the results of direct and indirect effects of globalization on the industrial structure and employment patterns in economically advanced countries.

Keywords: deindustrialization, globalization, economically advanced countries, manufacture, industrial structure.

Вступ. Постановка проблеми. У кінці минулого століття дослідження, присвячені глобалізації, здебільшого зосереджувались на осмисленні сутності цього явища, проявів та доказів його існування, факторів, що спричинили глобалізаційні процеси. Глобалізація розглядалась як новий етап світового розвитку, якому притаманне різке прискорення темпів інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя (економічної, соціальної, політичної, духовної).

На початку XXI ст. вивчення глобалізації перейшло в площину оцінки її наслідків, пошуку відповідей на глобалізаційні виклики. Серед економічних наслідків глобалізації активне обговорення викликає деіндустріалізація розвинутих країн, явище протилежне до індустріалізації, основним змістом якої було створення великого машинного виробництва в усіх галузях господарства.

Це закономірно породжує запитання про вагомість ролі глобалізації в деіндустріалізаційних процесах сучасності і обумовлює важливість дослідження тенденцій структурної перебудови господарства країн під впливом глобалізації.

Аналіз досліджень та публікацій. Деіндустріалізація – важлива складова трансформації економіки кінця XX ст. Вона виявляється у значному скороченні кількості зайнятих у промисловості, зменшенні ролі вторинного сектору у формуванні валової доданої вартості та валового внутрішнього продукту, інколи – у зниженні обсягів виробництва. Проблеми, пов'язані з деіндустріалізацією, жваво обговорюються у ділових і урядових колах та складають основу порядку денного економічних програм багатьох розвинених країн світу, зокрема, членів Європейського Союзу й Організації економічного співробітництва та розвитку [17; 19; 23; 24].

Деіндустріалізаційні процеси стали предметом вивчення багатьох досліджень, здійснених

економістами, соціологами, економіко-географами та представниками інших наук. Частково цей інтерес пояснюється тим, що вчені і практики пов'язують деіндустріалізацію із такими серйозними соціально-економічними проблемами, як збільшення міжрегіональних відмінностей у прибутках та рівні життя, посилення депресивності колишніх індустріальних районів, зростання безробіття та вплив на інші аспекти повсякденного життя.

Серед питань, що піднімаються та обговорюються науковцями та практиками щодо зміни значимості промислового сектору особлива увага приділяється причинам та факторам, що спричинили структурні зміни [1; 2; 3; 19; 22-25].

Значна кількість обговорень та дискусій стосуються таких традиційних та визнаних факторів деіндустріалізації як підвищення ефективності промислового виробництва та зростання прибутків у споживачів. Деякі авторські статті також присвячені цій тематиці [5; 6]. Дане дослідження зосереджується на аналізі впливу глобалізації на процеси деіндустріалізації та структурну перебудову господарства країн.

Виклад основного матеріалу. Поняття «глобалізація» в широкому науковому та практичному вжитку з'явилося в 90-х роках XX ст. Серед характерних особливостей глобалізації найсуттєвішою є інтенсифікація всесвітніх суспільних зв'язків, які охоплюють найвіддаленіші куточки земної кулі і події, що трапляються в одному місці, впливаючи на ситуацію в іншому [4]. Посилення взаємних зв'язків і залежностей як окремих людей і їх спільностей, так і держав, що набуло до початку XXI ст. справді глобального масштабу, є основним об'єктивним змістом феномену глобалізації.

Термін "деіндустріалізація" описує "...абсолютне і/чи відносне скорочення випуску промислової продукції, зайнятості, виробничих потужностей" [25, с.158]. Зменшення частки промисло-

вості у структурі зайнятості населення та валової доданої вартості спостерігалось упродовж останніх десятиліть у всіх розвинутих країнах світу. Наприклад, у Європейському Союзі (15) у 2012 р. на промисловість припадало близько чверті загальної зайнятості та обсягу валової доданої вартості, тоді як ще наприкінці 1970-х років ці показники склали 36 та 39% відповідно. Скорочення частки робочої сили, залученої до промислового виробництва, відбувалось із різними темпами у різних країнах, хоч траєкторія руху була подібною

Дослідники, що вивчають проблеми структурних змін виробництва та зайнятості, пов'язують деіндустріалізацію з підвищенням ефективності промислового виробництва, що дало можливість виробляти більше товарів, залучаючи меншу кількість працівників, а також із зростанням прибутків у споживачів, що спонукає їх до більших витрат на послуги. На думку прихильників такої точки зору, структура виробництва формується під впливом двох взаємозалежних сил. Перша діє з боку попиту і пов'язана зі зміною структури витрат споживачів, викликану зростанням доходів. Збільшення доходів і кількості вільного часу веде до зростання витрат на нові товари і особливо - послуги. Друга сила, що впливає на формування структури виробництва, діє з боку пропозиції і обумовлюється різними рівнями технічних змін. Більш динамічне зростання продуктивності праці у сільському господарстві та промисловості, у порівнянні з сферою послуг, призводить до вивільнення та переміщення робочої сили спочатку з сільського господарства до промисловості, а згодом - з промисловості до сектору послуг.

Проте, починаючи з кінця 1980-х років багато вчених акцентують увагу на ролі глобалізації як самостійного фактора деіндустріалізації через її здатність уможливити перенесення виробництва від розвинутих країн до країн з дешевою робочою силою. Дослідники по-різному оцінюють силу впливу глобалізації на процеси деіндустріалізації. Окремі вчені вважають, що глобалізація стала однією з вагомих причин деіндустріалізації розвинутих країн і називають цей фактор "глобалізаційний гамбіт" [8]. Інші наводять емпіричні свідчення існування взаємозв'язку деіндустріалізації Півночі та інтеграції Півдня до глобальної економіки, кількісно оцінюючи роль фактора глобалізації порівняно з іншими чинниками з допомогою відповідних показників та регресійного аналізу [7; 8; 20;26]. Деякі дослідники говорять про незначну кореляцію між зростаючими обсягами імпорту з Півдня та деіндустріалізацією [9]. Але всі вони одностайні в думці про те, що глобалізація значно інтенсифікувала процеси скорочення промислового виробництва у розвинутих країнах. З огляду на це, цілком правомірно розглядати глобалізацію як самостійний фактор деіндустріалізації поряд з такими базовими чинниками, як міжсекторні відмінності у рівні зростання продуктивності праці та збільшення прибутків і структури витрат споживачів.

У кінці ХХ ст. багато вчених почали розглядати глобалізацію як самостійний фактор деіндустріалізації економічно розвинутих країн [13; 14; 22; 26;

2; 7; 16]. Їх аналіз взаємозалежності між глобалізацією та змінами зайнятості населення, що відбулись у світі, спирається на судження про те, що впродовж індустріальної епохи характер світової торгівлі формувался відповідно до класичного поділу праці, в якому менш розвинуті країни (так звані Південь) спеціалізуються на видобутку чи виробництві сировинних матеріалів, а економічно розвинені країни (Північ) зосереджуються на переробці цих сировинних матеріалів у кінцеву продукцію. Організована у такий спосіб світова економіка була спрямована на формування динамічного промислового сектору у країнах Півночі. Однак, наприкінці 1960-х років ця узвичаєна структура світової торгівлі почала змінюватись, під впливом процесу, що здобув назву "новий міжнародний поділ праці". Багато транснаціональних корпорацій з метою зменшення витрат на виготовлення продукції почали виносити виробництво у країни та регіони з дешевою робочою силою.

Різниця в оплаті праці була і залишається найважливішим фактором, що стимулює експорт виробництва. Відмінності в зарплаті за однотипну роботу помітно різняться у країнах з неоднаковим рівнем соціально-економічного розвитку. Наприклад, оплата праці кваліфікованих робітників швейної промисловості у Торонто складає від 350 до 400 доларів за 33-годинний робочий тиждень плюс бонуси. За подібну роботу у Гонконзі платять 250 доларів, але вже за 60-годинний робочий тиждень і без виплат бонусів. Китайські кваліфіковані робітники швейної промисловості згоджуються працювати стільки ж, але за 30 доларів [27, с. 398].

Бізнес-стратегія з експорту виробництва стала особливо продуктивною з розвитком комунікаційних технологій та інформаційної революції, що зліквідувало існуючий бар'єр пов'язаний з географічними віддаленнями. Деякі компанії більшу частину своїх потужностей та виробництва розташували за кордоном. Наприклад, американські автомобілебудівні компанії "Форд" та "Дженерал Моторз", як зазначає британський економіко-географ Пітер Дікен, дві третини всієї кількості автомобілів випускають за межами США – у Європі, Канаді, Мексиці, Бразилії [18].

Переміщення промислових виробництв має не лише прямий, а опосередкований вплив на деіндустріалізацію розвинутих країн. На думку окремих вчених, це посилює базовий фактор деіндустріалізації, тобто, міжгалузеву та міжсекторну незбалансованість у зростанні продуктивності праці країн Півночі. Країни Півдня посилюють конкурентні переваги базуючись на доступі до низькооплачуваної робочої сили, тоді як країни Півночі відповідають на це ауторсингом шаблонного працеінтенсивного виробництва та посилюють увагу до видів економічної діяльності, що залишаються на їх території. Значні кошти інвестуються ними у розробку та розвиток працезберігаючих технологій як засіб подолання високої вартості місцевої робочої сили. У такий опосередкований спосіб, тобто через зростання незбалансованості у зростанні продуктивності праці, глобалізація може пришвидшувати деіндустріалізацію країн Півночі [25, с. 33].

Окрім того, глобалізаційні процеси дозволили

посилити організаційну гнучкість підприємств. Вертикально інтегроване та забюрократизоване промислове підприємство післявоєнного періоду змінило свої організаційні форми упродовж останніх кількох десятиліть. У пошуках гнучкості та зниження витрат багато підприємств передають певні функції іншим фірмам, виконання якими необхідних робіт коштує менше, ніж самому підприємству. Аутсорсінг та глобалізація можуть інтерпретуватись як взаємопов'язані аспекти широкої організаційної реструктуризації, у якій діяльність зі створення виробничого ланцюга дезінтегрована між великою кількістю фірм. Ключова відмінність цього процесу полягає у тому, що деякі види робіт винесені закордон (глобалізація) у той час як інші переміщені у межах країни.

Таким чином, лібералізація торгівлі та руху капіталу, удосконалення на транспорті і в комунікаційних технологіях дали можливість країнам, що розвиваються реалізувати порівняльні переваги в некваліфікованій праці для розвитку працеінтенсивної промисловості, збільшуючи потік промислових товарів з Півдня на Північ. Це потягло за собою зменшення рентабельності працеінтенсивної промисловості та промислового сектору загалом у країнах Півночі. Відтак, скоротилось надходження нових інвестицій у працеемні галузі, привівши до їх згорання. Спрямування інвестицій у працезберігаючі сектори спричинило подальше зменшення попиту у малокваліфікованій робочій силі.

Комбінований ефект цих трендів перебудував усталену практику міжнародного поділу праці, зумовлюючи швидку індустріалізацію Півдня із спеціалізацією на працеінтенсивних виробництвах та деіндустріалізацію Півночі із спеціалізацією на висококваліфікованій економічній діяльності.

Разом з тим, слід зазначити, що незважаючи на деіндустріалізацію країн Півночі, головні контро-

люючі центри великих корпорацій знаходяться на їх території. Водночас позики на індустріальний розвиток країн Півдня надходять із банківських інституцій Європи, Японії, США, а відсотки (interest payment) повертаються до них же. Тому попри поширення індустріальних технологій по світу, базові індустріальні потужності планети ще більш централізовані сьогодні, ніж будь-коли раніше. Це веде до ще більш нерівномірного розвитку країн світу, що є одним із серйозних викликів глобалізації.

Висновки. Деіндустріалізація розвинутих країн відбувається під впливом 1) підвищення ефективності промислового виробництва, яке дозволяє знизити собівартість продукції та промислову зайнятість населення, 2) зростання прибутків у споживачів, що спонукає їх до більших витрат на послуги. Окрім цих двох фундаментальних сил, деіндустріалізація відбувається також під впливом інших факторів, зокрема, під впливом глобалізації.

Глобалізація інтенсифікує процеси скорочення промислового виробництва у розвинутих країнах у першу чергу через переміщення працеінтенсивних і часто малокваліфікованих виробництв у країни, що розвиваються. Відмінність в оплаті праці була і залишається найважливішим фактором, що стимулює експорт виробництва.

Опосередкований вплив переміщення промислового виробництва на деіндустріалізацію виявляється в незбалансованості зростання продуктивності праці у різних галузях країн Півночі через переважне інвестування у працезберігаючі та новітні технології. Це веде з одного боку до уповільнення розвитку у розвинутих країнах працеемних виробництв, з іншого боку – сприяє інтенсифікації знансеемних високотехнологічних виробництв, що робить розвинуті країни ще сильнішими.

Список використаних джерел:

1. Burtsev N.N. *Promyshlennost Rossii v usloviyax razvitiya konkurentnoy sredy: regionalny aspekt.* – М.: Nauka, 2003. – 214 s.
2. Pashuta M.T., Fedulova L.I., Kondrashov O.M. *Promyslovist v nacionalniy innovatsiyuy systemi Ukrayiny.* – К.: Naukovy svit, 2005. – 80 s.
3. Pidhrushnyi H.P. *Promyslovist i regionalnyi rozvytok Ukrayiny: monografiya / nauk. red. I.O. Gorlenko.* – К.: Instytut geografiyi NAN Ukrayiny, 2009. – 300 s.
4. Smal V.V. *Globalizaciya: holovni faktory ta naslidky rozvytku / V.V. Smal, I.V. Smal // Geografiya ta osnovy ekonomiky u shkoli.* – 2005. – № 2. – S. 37-43
5. Smal V.V. *Osnovni chynnyky strukturnykh zmin v ekonomici rozvynutykh krayin / V.V. Smal // Geografiya ta turizm: nauk. zb.* – 2010. – № 5. – S. 152–159
6. Smal V.V. *Deindustrializaciya Evropy: prychny ta naslidky / V.V. Smal // Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriya: Geografiya.* – 2010. – Vyp. 20. – S. 168-174.
7. Alderson A. *Explaining Deindustrialization: Globalization, Failure, or Success? / A. Alderson // American Sociological Review.* - 1999. - Vol. 64, No. 5, P. 701-721.
8. Alderson A. *Globalization and Deindustrialization: Direct Investment and the Decline of Manufacturing Employment in 17 OECD Nations / A. Alderson // Journal of World-Systems Research.* – 1997. – Vol. 3, P. 1–34.
9. *Balance of Payments Manual. 4th ed.* - Washington, DC: International Monetary Fund, 1977.
10. Baumol W.J. *Productivity and American leadership: The long View / W.J. Baumol, S. Blackman, E.N. Wolff.* – Cambridge, MA: MIT Press, 1989. – 395 p.
11. Bell D. *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting / D. Bell.* – New York : Basic Books, 1973. – 507 p.
12. Birch K., Mykhnenko V. *Varieties of neoliberalism? Restructuring in large industrially dependent regions across Western and Eastern Europe // Journal of Economic Geography.* – 2009. – № 9. – P. 355–380.

13. Bluestone B., Bennett H. *The Deindustrialization of America: Plant Closing, Community Abandonment, and the Dismantling of Basic Industries* / B. Bluestone, H. Bennett. - New York: Basic Books, 1982, - 323 p.
14. Bluestone B. *Is Deindustrialization a Myth? Capital Mobility versus Absorptive Capacity in the U.S. Economy* / B. Bluestone // *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. – 1984. – Vol. 475 (1), P. 39–51.
15. Bureau of Economic Analysis. U. S. Department of Commerce [Elektronny resurs]. – Rezhym dostupu: www.bea.gov
16. Brady D., Denniston R. *Economic Globalization, Industrialization and Deindustrialization in Affluent Democracies* / D. Brady, R. Denniston // *Social Forces*. – 2006. – Vol. 85 (1), P. 297–329.
17. Commission of the European communities. *Fostering structural change: an industrial policy for an enlarged Europe*. – Brussels, 2004. – 45 p.
18. Dicken P. *Global Shift: transforming the world economy* / P. Dicken/ 3rd ed. – New York: The Guilford Press, 1998. – 486 p.
19. Feinstein C. *Structural change in the developed countries during the twentieth century* / C. Feinstein // *Oxford review of economic policy*. – 1999. – Vol. 15, № 4. – P. 35-55.
20. Kollmeyer C. *Explaining Deindustrialization: How Affluence, Productivity Growth, and Globalization Diminish Manufacturing Employment* / C. Kollmeyer // *AJS*. – 2009. – Vol. 114 No. 6, P. 1644–1674.
21. Kuivanen R. *The future of the manufacturing industry in Europe*// *Európska konferencia produktivity EPC*. – 2007 – C. 121-125.
22. Pilat D. *The changing nature of manufacturing in OECD economies* / D. Pilat, A. Cimper, K. Olsen, C. Webb // *STI working paper*. – 2006. – 38 p.: [Elektronny resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.oecd.org/sti/working-papers>
23. Rowthorn R. *De-industrialisation and the balance of payments in advanced economies* / R. Rowthorn, K. Coutts // *Cambridge Journal of Economics*. – 2004. – № 28. – P. 767-790.
24. Rowthorn R., Ramaswamy R. *Deindustrialization: Causes and Implications* / R. Rowthorn, R. Ramaswamy. – *IMF Working Paper*, 1997. – 38 p.
25. Rowthorn R., Ramaswamy R. *Growth, Trade, and Deindustrialization* / R. Rowthorn, R. Ramaswamy // *International Monetary Fund Staff Papers*. – 1999 – Vol. 46 (1), P. 18–41.
26. Wood A. 1994. *North-South Trade, Employment, and Inequality: Changing Fortunes in a Skill-Driven World* / A. Wood. - Oxford: Clarendon Press, 1994. – 536 p.
27. *World Regions in Global Context: Peoples, Places, and Environments* / Sallie A. Marston, Paul L. Knox, Diana M. Liverman. - Pearson Prentice Hall; 3 edition, 2008. – 593 p.

Summary

Valentyna Smal. GLOBALIZATION AS A FACTOR OF DEINDUSTRIALIZATION IN ECONOMICALLY ADVANCED COUNTRIES.

Deindustrialization of the developed countries is influenced by (1) rising consumer affluence and its propensity to increase demand for services more than for manufactured goods, (2) faster productivity growth in the manufacturing sector relative to other sectors. In addition to these two fundamental forces, deindustrialization is also influenced by other factors, particularly the globalization.

Globalization intensifies the processes of decline in industrial production in economically advanced countries is primarily due to the movement of low-skilled labor-intensive industries to developing countries. The difference in wage was and remains the most important factor that stimulated export production. Indirect effects of globalization on the industrial structure and employment patterns is in unbalanced productivity growth in different sectors of the economically advanced countries because of preferential investment in labor-saving and innovative technology. On the one hand this leads to slower development of labor-intensive industries in developed countries, on the other hand – promotes intensification knowledge intensive high-tech industries, making the developed countries stronger.

Keywords: deindustrialization, globalization, economically advanced countries, manufacture, industrial structure.